

Ifjonti szép lázadások*

Szűcs Imre

Eloolvastam a kötetet. Letettem. Újra olvastam. S most meghatottságomban tapogatom a kezdést, keresem a szavakat, s talán egy kicsit önmagamat is. Mert nem kis dolog mondatokba önteni észrevételeimet, érzéseimet, még ha ki is választottam már a harsogó, összegező címet. Nem kis dolog, mert már úgyszólván csak elégedetlenkedő, fanyalgó olvasókat és embereket tudok magam elé képzelni, kiknek, csoda tudja, mihez nivellált, de „különös” mértékük van. De bocsáttassék meg érthetetlen fecsegésem, inkább kivonatosan idézek egy ilyen, hozzám intézett, fiatalokról és éppen Deák Ferencről is szóló magánlevélből, mely fővárosunkban adatott fel 1960. október 13-án. Nos, ebben a levélben a feladó, autoritativ magabiztossággal és magasztossággal azzal vádolja magyar nyelvű lapjainkat és a *Hídat*, hogy azok „a fiatalság (nem a tehetséges fiatalság!) felsorakoztatására” törekszenek „ismételt felhívásaikkal”, miközben „egyetlen allúzióval sem” igyekeznek „megtaksálni az öregek pozitív kvalitásait”. Aztán meg arról ír, hogy „az említett lapok — konokul a désibelizmus, a sáfrányizmus, deákferencizmus bolondgombáit lanszírozzák és propagalják jobb ügyhöz méltó részletességgel”.

Hát ez az, ami megállít, elképeszt és fékez a szavak ellenőrizetlen feltolásában és lejegyzésében, ez az, ami elkésérit és balsejtelmeket lop gondolataim közé, ez az, ami sértődötté tesz, ez az, ami szükségessé teszi az ilyen, az épp ilyen bevezetőt egy szerintem nagyon szép, nagyon igaz, nagyon emberséges, nagyon humánus novellákötethez, mely nemrég jelent meg a *Forum* kiadásában — egy nagyon fiatal, nagyon sokoldalú, nagyon tehetséges, fölötte érzékeny művészlélek tollából. És ez az, ami a sorok elé simítottatta velem a címet, hogy „ifjonti szép lázadások”. Ez az, ami részben engem is kárpótól valamiért... Mert lázadások Deák Ferenc írásai, és ifjonti szépek is, mert lenyűgöznek, elbűvölnek bennünket üdeségükkel, frissességükkel, és kiűzik belőlünk az áporodottságot, a poshadást, legyen az névtelen, íztelen köznapjaink hivalgó pocsolyafénye, vagy sokak mellveregető akadémizmusának nyeglesége.

Szembetűnő formai jegy ez a lázadás, ez a bátor hanghordozás és maró is egyben, égető is, de kell is, hogy az legyen, míg csak el nem jutunk egyszer

* Deák Ferenc: *Rekviem*, novellák, *Forum* Könyvkiadó, Novi Sad, 1961.

már odáig, hogy elhatároljuk magunkat az általános értékek, az emberi értékek és érzések tagadásától, semmibe vételétől; az egyedülléttől, a közönséghez tartozás iszonyatától, legyünk bár bátrak, gyávák, megalkuvók vagy akár forradalmárok. És hatnia kell ennek a lázadásnak mindaddig, míg csak él bennünk az élet szeretete s az élet értelmének felszínre buggyanó áhítatos keresési ösztöne s öröme. Mindaddig, míg el nem borzadunk a visszasságtól, a mindent egygév tevő közömbösségtől, míg meg nem tudunk mindent az igazi örömről és boldogságról, mindaddig, míg rá nem lépünk arra az útra, „mely fölvisz a tiszta légbe”, ahol repülhetünk, „mint a madár”, ahol gondolataink nem ütődnek „kopár, forró kövekbe”, nem verődnek „embertelen emberekbe”.

Eddig, egészen eddig kell hatnia e lázadásnak, melynek tudatosítania kell bennünket az emberi kéz építette utakról, ha keskenyek is, s kocsik sem járhat rajtuk — de a jó embereknek, a gyalogosoknak megfelelően. Embereknek! Kik nyugodtan járhatnak rajta, fontos, hogy mennek, fontos, hogy megérkeznek valahova, hogy szólni, jót vagy rosszat, mindegy, de mozognak, és szívük lesz és kezük lesz, és változást hoznak ide, vagy hírt visznek el... (*Lépcsők az egzekbe*).

És önmagához hűen, ezt a változást hozza vajdasági szűk szellemi égtájunkra Deák Ferenc is, kötetnyitó háborús élményeinek felködülő, nyomasztó vízióin át záró novellájának utolsó soráig, egyedülálló ihletettséggel, frissességgel és plasztikussággal, tisztasággal és eréllyel; s nem utolsósorban színes változatossággal a mégannyira is hasonlatos emberi sorsok felvázolásában. Közben az indulat erejével maga is bejárja a sértődöttséget, az ellenállást, a lázadásokat, a tragikus végek útját, ostorozva a halálos lidércek falkáit, s elszántan szembefordul a rossz erőivel, és éberséget hirdet egy emberibb világ nevében. Novellái mélyen tagadhatatlanul ott feszül egy bizonyos fajta görcsös keserűség és dac is, mellyel szembezáll a múlt tömegszámra torzító embertelenségével. És nemcsak a múltéval!

Néha talán nagyon is bátran, de általában célzatos és irányzatos. Különösen vonatkozik ez a *Három komolyodó fa* című novellájának végakkordjaira, melyekben a forradalom nagy emlékének adózik kegyetlennel:

„Se Bepó, se Ráder nem jött többet vissza. Soha többet. Ivánhoz kerültem, amíg a háború véget nem ért, aztán pedig...”

Milyen különös, hogy épp a fák emlékeztetnek rájuk. És éppen ilyenkor, amikor a fák egyre komorabb zöld színt öltenek, most, amikor lassan a nyár közönséges tartozékai lesznek, most, mikor lassan már megszűnik a lombok iránti tavaszi rajongás bennünk.”

Különös? Nem. Igaz! Ilyen hangon, ilyen izes hangon, ilyen féltéssel alig-alig írtak nálunk közelmúltunkról. Legáltalában Vajdaságban. S épp ezért maradandóbb is ez minden száraz, nyegle és színtelen akadémikus áporodottságtól, melyet néhány eltévelyedett még ma is jelmondat-szerűen puffogat. És azért, mert van, aki így ír, mert van, aki így érez, sokáig, nagyon sokáig nem szűnik még meg bennünk a rajongás. Sőt hatványozódik. S nincs ebben semmi, de semmi Deák Ferenc-i bolondgomba, éppúgy, mint a kötet tizenkét többi írásában sem; pedig egytől egyig, mind, az említett lapok és a *Híd* hasábjain is megjelentek már. Ezért jól tenné minden „bolondgombázó”, ha nem mulasztaná el fölütni ezt a könyvet. Mert egy bizonyos: Deák Ferenc minden nagyképűség nélkül maradandó és megrendítő novellás kötetet tett le asztalunkra, amit olvasni, olvasni kell. El kell olvasni mindenképpen. Mert nem lehetetlen, hogy nagy dolog történt, új név ragyogott fel Vajdaság egén, akiben fölzöldült a lélek, megszólalt és művészi formát öltött, nem is annyira a valóság, mint inkább az igazság. Meggyőződésből mondom ezt, ellenőrzött és lehiggadt egyszerűséggel, és szégyellném, ha valaki is baráti dicsergetésnek venné.

Művészi állásfoglalása merész, s talán szembefordítható a legtöbb számontartott írónk és költőnk hitvallásával, mit világot járt költőnk, Gál László ekkép fogalmazott meg: „alföldi ember nem tör magasra” (*Hegy és költő*).

Deák két novellájában is ennek ellenkezőjét bizonygatja (*Kirándulás, Lépcsők az egzekbe*) — melyek közül, mellékesen megjegyezve, jóval sikerültebb az utóbbi, de mindkettőben vallja, hogy előbbre kell törni, csúcsok vagy az ég felé, feljebb, egyre feljebb, fiatalnak és öregnek — mindegy, csak legyen akarat, szív és szeretet, míg csak ki nem dőlünk. És kiérzik ebből a foly-

tatás is: az sem lenne baj, ha épp stafétaszerűen váltogatnánk egymást a nagy-nagy célíg, csak megérkeznénk már, csak szólni tudnánk, jót vagy rosszat, mindegy, csak mozognánk, mozgolódnánk, és szívünk lenne és kezünk, és változást hoznánk ide, vagy hírt vinnénk innen...

Külön illenek szólni stiláris eszközeiről és értékeiről csakúgy, mint közölt novelláiról is, külön-külön. De erről talán majd más alkalommal és bővebben. Most csak annyit, hogy stílusa kifejező, plasztikus, alkalmazkodik a tartalom követelményeihez, s egyaránt fellelhető benne a bensőséges emelkedettség, a kínzó vágy vallomáshangja és a legényes, sőt, mondhatnánk, a szegénylegényes lázadó hetykeség is — lí-

rai hangütéssel. Tragikus végzetű sejtelmek nem is merülnek, nem is ragadnak így soha a reménytelen depresszió lápjába. Novelláinak gondolatai szövetéről, szöttezéséről is elmondható, hogy erősödően van, s egynéhánynál szembejön a szélesebb szellemi horizontok felé törés, az igényesebb intellektualitásra való törekvés. Erre alapozva reményünket, várhatjuk, hogy ezen az úton egyre érettebb, izesebb és jelentősebb írásokat tesz közzé, a nagyobbra törés felsejlő, szép lendületével. S szeretnénk vele együtt örülni, ha alakuló írói egyénisége s energiaforrása nem hagyja cserben.

Befejezésül még csak annyit, hogy, már a szokáshoz híven, akadnak a kötetben sajtóhibák és elírások is.

